

ФІЛОСОФІЯ

УДК 316.4

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.58.285628>

Данильян Олег Геннадійович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

e-mail: odana@i.ua

ORCID ID: 0000-0001-5308-4664

Дзьобань Олександр Петрович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

e-mail: a_dzeban@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2075-7508

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР

У статті доведено що інформація, свобода, справедливість та право перебувають у тісному діалектичному взаємозв'язку. Обґрунтовується, що в процесі реалізації свободи людина невідворотно робить вибір між можливими діями, причому базує його на раніше отриманій інформації. Робиться висновок, що інформаційна свобода стосується загалом усієї інформаційно-комунікаційної сфери й не вичерпує свого змісту у свободі слова та праві на інформацію, а містить й багато інших аспектів.

Ключові слова: інформаційні права, інформаційна свобода, інформація, право, свобода.

Постановка проблеми. В основі сучасного суспільства знаходяться інформаційні та комунікаційні технології, які не можуть існувати окремо від інших суспільних відносин і перебувають у постійній взаємодії з ними. Права і свободи людини відносяться й до сфери інформаційних відносин, безпосередньо пов'язаних з явищем демократизації суспільства, що передбачає підвищення ролі інформації.

Гарантії прав і свобод людини в інформаційній сфері, як вказувалося в наших попередніх публікаціях [1–3], належать до найважливіших принципів

формування правової держави та громадянського суспільства. Ці права включені й до дієвого механізму державного управління в демократичному суспільстві. Вони стосуються фундаментальних відносин громадян зі своїм урядом: здатності громадян критикувати уряд, здатності жити відповідно до їхніх систем переконань та їх здатності шукати притулок від репресивних урядових дій.

Свобода є чи не найбільш значущою з людських цінностей та досягнень; за неї протягом тисячоліть йшла запекла боротьба. Слово «свобода» має надзвичайно велику кількість значень. Дехто називає свободою легку можливість скинути того, хто користується тиранічною владою; інші – право обирати того, кому вони мають підкорятися; треті – право носити зброю та вчиняти насильство тощо. Тому, на перший погляд, про свободу складається враження як про своєрідний шматок будівельного матеріалу, отримавши який можна зробити будь-яку фігуру, образ відповідно до сучасних велінь душі чи уявлень. Насправді, свобода виникає й затверджується у світі в дещо незримому, але чітко означеному вигляді права: у формі правопорядку, відповідальності, дозволів та заборон, правопорушень.

У природному стані людина є вільною істотою, вона спочатку має свободу поведінки, має свободу вибору, навіть по відношенню до власного життя, оскільки може обирати між життям і смертю. Тобто свобода властива людині в рамках людського існування. Але людина «розумна у собі», – як писав Георг Гегель, – «повинна створенням самої себе вийти за свої межі, водночас, досягти поглиблення всередину себе, щоб стати розумною і для себе» [4, с. 77]. Тоді людське життя набуває сенсу, інакше – навіщо людині свобода вибору.

Саме інформаційні права та свободи є умовою нівелювання деструктивних впливів агресивних зовнішніх наративів і набуття сенсу життя в умовах соціальної нестабільності. У контексті цього І. Коваленко зі співавторами слушно наголошують на важливості через забезпечення реальних інформаційних прав і свобод реабілітації політичної уяви, виробленні позитивної раціональної прагматики, здатної, зокрема, здолати змовницькі наративи, що особливо актуалізуються у кризові періоди й загрожують небезпечними соціальними наслідками [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні західні дослідники проблеми свободи слова схиляються до того, що ця проблема в Європі перегукується з творчістю Спінози, який систематично обговорював свободу думки й свободу слова. За його словами, свобода слова є природним правом кожної людини та не може бути передана нікому. Свобода слова не тільки може бути надана без шкоди для благочестя та миру, але також не може бути скасована, якщо також не знищено благочестя та мир [6, р. 23–28].

Значення збалансованості права на інформацію, свободи вираження поглядів, захисту конфіденційності та особистих даних у сучасному суспільстві

посилюється динамічною та зростаючою масовістю, такою як Інтернет, а також новою парадигмою, до якої включено свобода вираження поглядів та права на інформацію [7]. У сучасних дискусіях про права і свободи людини в інформаційній сфері зазвичай використовується термін «свобода інформації», або як взаємозамінний, або такий, що перебуває в особливих відносинах з правом на інформацію. Так, наприклад, І. Забара підкреслює, що сьогодні такі види інформаційної діяльності, як пошук, одержання й поширення інформації, «продовжують відігравати важливу роль у реалізації права на вільне вираження свого погляду в новітніх умовах широкомасштабного використання інформаційно-комунікаційних технологій та, окрім того, сприяють формуванню нових поглядів, підходів і концепцій. І якщо свобода поширення інформації пов'язується в умовах глобального інформаційного суспільства із подальшим розвитком таких категорій, як «свобода слова», «свобода преси», а також з «правом на вільне вираження свого погляду», то свобода шукати та свобода одержувати інформацію пов'язуються із становленням і розвитком у міжнародному праві нової концепції – концепції права на інформацію [8, с. 40].

І. Стаднік та Н. Максюта пов'язують поняття «свобода інформації» з поняттями «свобода слова» і «правопорядок» і зазначають, що «зміст свободи слова полягає в можливостях людини свідомо та самостійно висловлювати власну думку стосовно істини, а також збирати, зберігати, використовувати та поширювати в будь-який спосіб інформацію. По-друге, свобода слова є відносною, що зумовлює можливість її обмеження, допустимість / недопустимість якого повинна визначатися у справедливій нормативній системі, яка забезпечує узгодження індивідуальної волі із правовим порядком у суспільстві [9, с. 46].

Д. Іванченко, аналізуючи з позицій державно-правового управління проблему прав і свобод у сфері комунікацій, зазначає, що «необхідно брати до уваги той очевидний факт, що динаміка розвитку комунікаційних відносин часто є випереджальною за управлінські можливості державного апарату, тому як альтернативу жорсткому державному регулюванню діяльності засобів масової комунікації слід розробити концепцію державної комунікативної політики на основі ідеї свободи слова та доступу до інформації як ефективного використання потенціалу двох взаємопов'язаних систем – держави та інституту медіа» [10, с. 42].

І. Коломієць наголошує на загально визнаному положенні, що право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань у демократичному суспільстві виступає одним із фундаментальних прав. Разом з тим, авторка зазначає й обґрунтовує тезу, що користування відповідними правами щодо поширення інформації накладає особливі обов'язки й особли-

ву відповідальність, тим більше в умовах військової агресії, а в умовах воєнного стану, уведеного у зв'язку з повномасштабною російською агресією в Україні, актуалізується питання правових підстав часткового обмеження гарантованих Конституцією України й міжнародними актами, які є частиною національного законодавства, прав і свобод людини [11].

Деякі сучасні дослідники (наприклад, Б. Лейтер та Г. Паренс) виступають за перегляд «свободи слова» як «свободи дій», зводячи її забезпечення до регулювання відносин з метою мінімізації шкоди, заподіяної основним суспільним цінностям [12; 13].

Проблема прав і свобод людини, зокрема інформаційних, та особливості їх практичної реалізації під час воєнного стану досліджується й вітчизняними дослідниками в царині цивільних процесуальних правовідносин і судоустрою (праці К. Гусарова, О. Попова та інших) [14; 15]. Зокрема, К. Гусаров зазначає, що «мілітаризація країни-агресора, спрямована на встановлення домінування над політичними режимами інших країн, змушує здійснювати кроки з адаптації до умов військового стану законодавства різних галузей права» [14, с. 1138] й інформаційні права і свободи тут набувають особливої ролі й статусу.

Підсумовуючи наведені вище точки зору на проблему інформаційних прав і свобод, варто навести точку зору О. Тихомирова, який зазначає, що «інформаційні права необхідно розглядати в різних ракурсах у спектрі варіативності сприйняття прав людини, зокрема як зумовлених базовими потребами та інтересами можливостей, соціальних благ, елементарних необхідних умов людського буття, що вже створює підстави для їх своєрідного філософського розмежування. ... Класифікаційний аспект інформаційних прав людини зумовлюється як плюралізмом розуміння самих прав людини та, відповідно, їх видовим розмаїттям, так і варіаціями сприйняття власне інформаційних прав людини як нового утворення, зокрема в системах: прав людини, соціальних цінностей і благ, правових механізмів і засобів, культурних надбань. Як і права людини в цілому, інформаційні права людини теоретично можна розглядати в категоріях прав людини і прав громадянина, прав людини і основоположних свобод. ... Варто зазначити, що виокремлення згаданих категорій багатьма вченими-правниками сьогодні вважається досить умовним або відносним» [16, с. 48].

Отже, незважаючи на згадані та інші наявні наукові твори з даної проблематики, філософському аналізу проблеми інформаційних прав і свобод людини у світі не приділяється належної уваги.

Метою статті є уточнення сутності свободи користування інформацією, свободи слова та права на інформацію і співвідношення й кореляцію цих понять.

Виклад основного матеріалу. Людина не може існувати поза суспільством, але кожен індивід має певну свободу, тому необхідно знайти загальний для всіх вимір громадянської свободи, в рамках якої була б реалізована особиста свобода. Така універсальна свобода загальнолюдського значення, що віддзеркалює інтереси суспільства, фактично формується під примушенням, під впливом потреб. Вона стає середньоприпустимою свободою кожного по відношенню до кожного відповідно до спільного інтересу, на яку у своїй життєдіяльності орієнтуються індивіди, що планують реалізувати особисті інтереси в суспільстві.

Фактично громадянська свобода як універсальна збігається з необхідністю, нормами, правилами, законами. Як підкреслював свого часу Цицерон, людина, щоб бути вільною, має бути рабом законів; і тут немає альтернатив, оскільки людина не може існувати поза суспільством, бо в такому випадку вона не підозрює, що має свободу (за характером – абсолютну).

Свобода людини, форми її реалізації є актуальними питаннями з моменту виникнення людства. Але сама свобода неможлива без інформації, оскільки інформація є основою вибору, а можливість здійснення вибору – це сутність свободи.

Тісний взаємозв'язок інформації, свободи, справедливості та права помічено давно, не випадково ще у VIII ст. до н. е. існували норми, які регулювали інформаційну діяльність людини. Надалі у зв'язку із розвитком суспільних відносин, технічним прогресом відбувався інтенсивний розвиток сфери інформаційної діяльності людини. Утворилася група інформаційних прав, виникли засоби масової інформації, процеси інформування міцно ввійшли в регульований державою прошарок суспільних відносин. Техногенний розвиток викликав унаслідок утворення нового типу суспільства – інформаційного виникнення нової галузі права – інформаційного права, що в сукупності спричинило виділення особливого виду свободи людини – інформаційної свободи [17].

Наявність свободи у світі є однією з обов'язкових ознак людського буття. Свободу як базове поняття можна розчленувати на декілька складових: абсолютна свобода, свобода людини і її підвиди, наприклад: інформаційна свобода, свобода творчості, свобода думки тощо. Зокрема, ще Ш. Л. Монтеск'є розрізняв такі види свободи: «Свобода філософська полягає в безперешкодному прояві нашої волі, або, принаймні (за загальним змістом усіх філософських систем), у нашому переконанні, що ми її виявляємо безперешкодно. Свобода політична полягає в нашій безпеці або, принаймні, у нашій упевненості, що ми в безпеці» [18, с. 122].

У процесі реалізації свободи людина робить вибір, вибирає між можливими діями, причому засновує цей вибір на раніше отриманій інформації. Необхідність вибору між абсолютними вимогами є невідвратною характеристикою

кою стану людини. Змістом вибору є численні та різноманітні прагнення, що суперечать один одному в тому, яке з бажань доцільно вибрати та реалізувати в даний момент. Кожен вибір передбачає свободу дії, тобто здатність робити те, що ми обираємо. Але навіть там, де є право вибору і свобода дії, поряд з почуттям свободи з'являється й відчуття несвободи. Оскільки людина, яка здійснює вибір, прагне не лише до виконання бажань і задоволення потреб, що вступають одне з одним у конфлікт, то неможливість зробити це одночасно суб'єктивно відчувається нею як порушення її свободи. Вільний вибір завжди має певні межі, і особистість, вільно приймаючи рішення, все ж певною мірою є обмеженою. Важливе значення для вибору мають знання можливостей, що обираються.

Інформаційна свобода має низку характерних ознак [1; 2; 19–21]. По-перше, однією з незамінних функцій інформаційної свободи є побудова самосвідомості людини як основного компонента її свободи. Людина усвідомлює та спрямовує свою діяльність, усвідомлює себе як її джерело, впливає на об'єкт та протистоїть йому. Свідоме протиставлення робить людину суб'єктом, який має своє особистісне, неповторне «Я». На основі процесів взаємодії та спілкування людина набуває та розвиває самосвідомість, керуючись якою сприймає установки спільноти, керує своєю поведінкою, оцінює саму себе та осіб, які перебувають з нею в контакті.

По-друге, в інформаційній свободі обов'язковою є така ознака, як наявність безлічі джерел інформації. Це означає, що для користування інформаційною свободою людина повинна мати доступ до кількох виробників, розповсюджувачів інформації, від яких вона може отримати різноманітну інформацію, узагальнивши яку зробить вибір на користь певних дій, таким чином реалізуючи свою свободу.

По-третє, здатність людини надалі передавати інформацію також характеризує інформаційну свободу. Людина повинна мати можливість передати інформацію будь-яким суб'єктам, у той же час, при передачі та отриманні інформації слід виходити з того, що у суб'єктів-джерел інформації або в суб'єктів-приймачів інформації також існують певні свободи й людина не повинна порушувати ці свободи.

По-четверте, специфіка інформаційної свободи полягає в тому, що значну частину суспільних відносин може бути відображено в юридичних нормах. Урегулювання процесів інформування між людиною та державою, між людиною та громадською організацією цілком можливе, але набагато складніше поставити під контроль інформаційні процеси при повсякденному спілкуванні, наприклад, під час обміну інформацією про сімейні справи, на дружніх зустрічах тощо. Право може встановити загальні принципи діяльності кожної людини, але конкретизувати застосування цих принципів у кожній ситуації

неможливо. Тут кожна людина має будувати свою діяльність на загальних засадах права, свободи, моралі, звичаїв. Державі складно втручатися в цю сферу життя, оскільки будь-які судження представників державної влади, побудовані на досить розпливчастих формулюваннях права, можуть порушити свободу людини.

По-п'яте, інформаційна свобода повинна знаходити своє вираження в інформаційних правах, але не меншою мірою інформаційна свобода має бути виражена в моралі, звичаях, що діють у суспільстві. У даному випадку мораль постає як регулятор поведінки людей, причому такий регулятор, який вимагає наявності публічної влади. Мораль постає як критерій ціннісного бачення світу і є засобом гармонізації ставлення суспільства до особистості. Будучи одним з аспектів усвідомлення людьми своїх суспільних відносин, мораль відноситься й до свідомості, і до дійсності.

Особлива значущість інформаційної свободи полягає в її органічному взаємозв'язку з природним правом. Інформаційна свобода дає людині низку можливостей, продиктованих природним станом людини – станом свободи. Ці можливості, які залежать від волі держави, є похідними не від держави, а від самої природи людини. Держава не може дарувати можливість реалізації інформаційної свободи, як і не може її позбавляти: вона зобов'язана за допомогою правових норм створити умови, за яких людина зможе реалізувати належну їй інформаційну свободу.

Виняткову роль в інформаційній свободі займають інформаційні права людини, які, у свою чергу, є частиною загального поняття права.

Установлюючи взаємозалежність належної та можливої поведінки, єдність та рівність взаємних прав та обов'язків, право постає як позитивне буття свободи, що містить самоврядність, свавілля, придушення особистості, окреслюючи межі свободи [22].

Право є засобом, який за допомогою спеціальних правових методів дає змогу реалізувати інформаційну свободу людини. Будучи породженням і результатом природного розвитку всього суспільства, право має враховувати інтереси і всього суспільства, й індивіда. Право дає людині низку можливостей, скориставшись якими вона зможе реалізувати властиву їй інформаційну свободу.

Інформаційні права не можна виділити в якусь певну групу, оскільки вони використовуються людиною у всіх сферах життя, на різних її етапах, що підкреслює значущість інформаційних прав, їхнє значне місце в житті кожної людини.

Крім прав, які безпосередньо реалізують інформаційну свободу, існують «суміжні права», під якими розуміється ціла група прав, що сприяють утіленню цілої низки прав і свобод, зокрема інформаційної свободи людини, інфор-

маційних прав. Це – право на петицію, на звернення до органів державної влади, на свободу засобів масової інформації, на отримання інформації про екологічну обстановку тощо. Інформаційні права не дублюють їх і співвідносяться як загальне окремих. Отже, інформаційні права регулюють інформаційні процеси у сферах, які не врегульовані іншими правами, що регламентують інформацію. Інформаційні права, органічно входячи до структури інших прав і свобод, упорядковують інформаційні процеси. Оскільки інформаційна свобода зумовлює сукупність певних можливостей природного права, інформаційних прав, то саме з позицій інформаційної свободи слід вивчати й тлумачити інформаційні права людини, вести мову про інформаційну свободу в сучасному суспільстві.

Реалізація інформаційної свободи в суспільстві є одним із найважливіших завдань. При її реалізації людина отримує інформацію про різні об'єкти матеріального й ідеального світу, а також здійснює обмін інформацією з різними об'єктами, створює нову інформацію. Отримання інформації про об'єкти і її передача відбуваються у взаємодії з інформаційними носіями, які можуть мати у своєму розпорядженні як інформацію про одиничний об'єкт, так і акумулювати інформацію про безліч об'єктів, перетворювати її.

Обмеження інформаційної свободи людини передбачено на міжнародному рівні в Загальній декларації прав людини, де в статті 29 зазначається [23]:

1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.

2. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

3. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Таким чином, інформаційна свобода людини існує до певної межі, після подолання якої людина своїми діями починає порушувати права та свободи інших людей. Найскладніша проблема, що стоїть перед суспільством, – це визначення тієї межі, в рамках якої людина може скористатися своєю свободою.

Обмеження інформаційної свободи встановлені, зокрема, і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (стаття 19): «Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір» [24]. У цій же статті підкрес-

люється, що користування зазначеними правами «накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Отже, воно може бути пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення» [24].

Європейська Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод, у свою чергу, передбачає обмеження інформаційної свободи людини (стаття 10): «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду» [25].

У багатьох країнах, особливо в тих, які мають тоталітарне минуле, на передній план висуваються способи захисту інформаційної свободи не стільки за допомогою держави, скільки швидше від держави. При цьому контроль над діяльністю держави має здійснюватися за допомогою наддержавних органів, незалежних від волі держави в цілому, від її економіки, політичної обстановки.

Оскільки концептуальна основа права на інформацію перебуває в даний час у стадії активної розробки й становлення, жодних загальноновизнаних підходів до визначення його сутності немає. Проте, як зазначалося в наших попередніх публікаціях, значна увага приділяється співвідношенню права на інформацію з іншими інформаційними правами і свободами громадян [26–28]. Саме цим багато в чому визначається також вибір термінології у визначенні даного поняття. Тому звернемося до взаємозв'язку права на інформацію зі спорідненими поняттями, щоб належним чином визначити досліджуваний феномен.

Насамперед цікавим є співвідношення права на інформацію зі свободою слова, яка є свого роду провісником першого. Історично право на інформацію «виростає» із свободи слова. Більше того, у багатьох країнах у сформованих конституційних нормах про свободу слова виділяють відносно нове право на інформацію, хоча на момент створення конституційного базису про це мова не велась. І взагалі, і це цілком зрозуміло, правове регулювання інформаційних прав і свободи в різних країнах характеризується певними особливостями.

На цій підставі поширеною є позиція, що свобода слова поглинає право на інформацію. Щодо включення права на інформацію до складу свободи слова та друку виникають серйозні заперечення, оскільки це призводить до збіднення його змісту. Отримання інформації – це лише один елемент вузького права доступу до інформації, тоді як декларація про інформацію поглинає свободу слова та друку, регулюючи переважно поширення інформації.

Право на інформацію, на нашу думку, не тільки не поглинається свободою слова, не є одним із її елементів, але й перебуває в певному протиріччі з нею. Воно передбачає, передусім, право на об'єктивну інформацію про те, що відбувається в житті, тоді як свобода слова націлена на вільну циркуляцію оціночної інформації, думок і позицій окремих суб'єктів.

Іншим важливим критерієм відмежування права на інформацію від свободи слова є ефективний доступ до джерел інформації. Останній є несуттєвим для реалізації свободи слова й обміну думками щодо суспільних справ, тоді як право на інформацію буде суттєво порушено за відсутності можливості отримувати відомості значущого характеру для будь-якого члена соціуму. Крім того, право на інформацію та свободу слова виконує різні функції в суспільстві. Якщо свобода слова забезпечує вільне обговорення суспільних справ, то за допомогою права на інформацію громадянське суспільство взаємодіє з державою, залучає нові порції інформації в публічних дебатах, що протікають, і дисциплінує суб'єкти влади.

Право людини на інформацію закріплює найзагальніші соціальні можливості в розпорядженні інформацією. Воно виявляє свою суть, насамперед, у зв'язку зі свободою, загальною властивістю прав людини, є мірою та змістом свободи, а свобода є суттю прав. У правах людини свобода знаходить свій вимір та свій зміст. Відповідно, ефективний механізм реалізації права на інформацію безпосередньо забезпечує інформаційну свободу громадян. У принципі, права та свободи людини розуміються як обмеження державної влади, а масштаб свободи визначається ступенем автономії особистості. Межі свободи є значно ширшими, ніж межі прав людини.

Уся система інформаційних прав і свобод громадян акумулюється в понятті «свобода інформації», що включає свободу слова й вираження думок, свободу друку та засобів масової інформації, права шукати, отримувати, виробляти, зберігати, поширювати й передавати інформацію. Вона також може включати право громадян на публічну відповідь і спростування недостовірної інформації, захист джерел інформації, заборону цензури, інші права громадян в інформаційній сфері.

Як правовий інститут свобода інформації є сукупністю юридичних норм, які регулюють суспільні відносини, що виражають гарантовані можливості застосування особистістю своїх сил у різних сферах життя шляхом участі

в інформаційних процесах, а також задоволення її матеріальних і духовних потреб. Свобода передбачає виборчу активність особистості, її цілеспрямовану діяльність у об'єктивних політичних, економічних та правових умовах. Свобода інформації сприяє самореалізації людини, повному розвитку її задатків і здібностей, реалізації потреб. Відмінні риси свободи інформації – це вільне розпорядження інформацією, невтручання у сферу індивідуальної інформаційної життєдіяльності людини, яка лежить поза обов'язками перед суспільством і державою. Державне втручання у сферу духовної життєдіяльності людини має бути обмеженим, оскільки ця сфера є сукупністю проявів розуму, почуття й волі. Тому такими важливими є надійні гарантії захисту від держави та посадових осіб, які перешкоджають здійсненню громадянами їхньої інформаційної свободи. Ще раз підкреслимо, що свобода слова та свобода інформації як основне право забезпечують захист від довільного втручання держави в найважливіші сфери життєдіяльності людини [1, 29–30].

Критично оцінюючи наведені вище результати дослідження, наголосимо, що цифрове століття стає залежним від кіберпростору і ця залежність впливає на свободу людини взагалі й інформаційну свободу зокрема. Свобода вибору особливо обмежена нашою інформацією, а точніше – наявною інформацією, виходячи з якої здійснюється вибір.

З розвитком інтернету й електронного бізнесу в епоху хмарних обчислень комерціалізація особистої інформації стає неминучою, тому захист традиційного права на недоторканність приватного життя та особистої інформації у сучасних умовах особливо актуалізується.

Вважаємо за необхідне особливо наголосити, що інформаційна свобода людини не є абсолютною. Право кожної держави, прийнята у суспільстві система цінностей передбачають свої методи обмеження інформаційної свободи людини.

З іншого боку, не можна однозначно встановити потенційний рівень свободи. На припустимий її ступінь впливають міжнародне та національне право, національний менталітет, рівень культури, виховання, освіти тощо.

Висновки. Через широту та багатозначність самого поняття інформації суть терміна «свобода людини» та поняття свободи інформації видаються надзвичайно всеосяжними. Справді, межі цих свобод окреслити складно. Вони відносяться до інформаційної сфери життєдіяльності суспільства в цілому й гарантують інформаційну автономію та самовизначення індивіда.

Незважаючи на відсутність чітких меж свободи інформації, її зміст є цілком конкретним і знаходить своє вираження в сумі конкретних прав та історично традиційних свобод особистості. Серед них головне місце займають, звичайно ж, традиційна свобода слова та вираження думок і право на інформацію, що перебуває у стадії становлення. У результаті аналізу співвідношен-

ня свободи інформації зі свободою слова та правом на інформацію можна зробити висновок, що право на інформацію та свободу слова є двома відокремленими елементами ширшого поняття – свободи інформації. Дане твердження ґрунтується на понятті інформації, яка представляє не лише оціночні відомості, чиясь думку чи позицію, а й інші дані фактичного характеру, об'єктивні відомості.

Свобода інформації не вичерпує свого змісту у свободі слова та праві на інформацію, а включає й іншу інформаційну правомочність громадян у суспільстві, зокрема, свободу масової інформації, цілком конкретну за своїм змістом і таку, що стосується сфери функціонування ЗМІ. Ця свобода стосується загалом усієї сфери комунікації та циркуляції інформації в суспільстві.

Свобода інформації є необхідною гарантією інформаційної безпеки особистості, суспільства й держави, тому її гарантування на законодавчому рівні має особливе значення для кожного суб'єкта забезпечення безпеки, особливо в умовах становлення й розвитку інформаційного суспільства.

Свобода інформації не зводиться до певного виду соціальної інформації. Можна припустити, що межі інформаційної свободи продовжують розширюватися з розвитком інформаційного суспільства та становленням інформаційної цивілізації. Межами свободи інформації виступають межі конкретних прав і свобод, врегульованих законодавством, що і складає зміст свободи інформації.

На особливу увагу заслуговує питання про співвідношення права на інформацію та права на доступ до інформації. Досить часто перше наполегливо замінюється іншим, тому відзначимо, що право доступу до інформації є частиною ширшого конституційного права на інформацію, включаючи, крім прав шукати й отримувати, також право передавати, виробляти і поширювати інформацію.

По суті право на доступ гарантує реалізацію широкого права на інформацію. Однак обидва вони виконують однакові соціальні функції й найчастіше виявляються термінологічно взаємозамінними. Це виправдано, оскільки критерій їхнього розмежування є дуже формальним і не визначає суттєвих відмінностей. Мабуть, доцільно запропонувати розуміти співвідношення цих понять як загальне та окреме. Право на доступ до інформації, забезпечуючи можливість ознайомлення з офіційними документами, гарантує реалізацію загального права на інформацію.

Таким чином, інформаційна свобода людини, група правових норм, що її регулюють, вимагають комплексного філософського вивчення й осмислення. У зв'язку з цим, зважаючи на надзвичайну важливість та актуальність, проблематику взаємозв'язку та взаємин інформаційних прав і свобод доцільно

вважати досить перспективною для подальших досліджень як у галузі окремих наук (правознавство, соціологія, теорія держави і права), так і на рівні філософського узагальнення. Крім того, заявлена проблематика повинна мати місце й у практичній сфері: у законотворчій діяльності (державний рівень), у діяльності органів влади місцевого рівня, під час підготовки документів міждержавного (міжнародного) рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Danilyan O. G., Dzeban A. P., Kalinovsky Y. Y., Kalnytskyi E. A., Zhdanenko S. B. Personal information rights and freedoms within the modern society. *Informatologia*. 2018. № 51 (1-2). P. 24–33.
2. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Інформаційна свобода: деякі штрихи до усвідомлення сутності. *Стратегічна панорама*. 2016. № 2. С. 73–77.
3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Діалектична єдність інформаційних прав та інформаційної свободи: до усвідомлення проблеми. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія*. 2017. № 1 (32). С. 5–15.
4. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. Москва: АртЛит, 1990. 482 с.
5. Kovalenko I., Meliakova Y., Kalnytskyi E., Nesterenko K. On conspiracy thinking in the phenomenology of modern culture. *Cogito*. 2021. № 13 (3). P. 67–83.
6. Huang Q. Spinoza on Freedom of Speech and Its Limits. *Universitas-Montly review of philosophy and culture*. 2017. Vol. 44, Issue 8. P. 23–38.
7. Toscano S. Freedom of Expression, Ring to Information, Personal Data and the Internet in the view of the Inter-American System of Human Rights. *Adcaij-Advancets in distributed computing and artificial intelligence journal*. 2017. Vol. 6, Issue 1. P. 21–29.
8. Забара І. М. Свобода інформації: концептуальні підходи у міжнародному праві. *Інформація і право*. 2021. № 1. С. 35–44.
9. Стаднік І. В., Максютя Н. В. Межі свободи слова в контексті верховенства права. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 39–50.
10. Іванченко Д. В. Забезпечення прав людини (свободи слова) у процесі вдосконалення комунікації органів влади та інформаційного суспільства. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 1. С. 36–45.
11. Коломієць І. С. Обмеження права на свободу слова та вираження поглядів в умовах воєнного стану: правові аспекти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 3. С. 62–73.
12. Leiter V. The Case against Free Spech, *Sydney law review*. 2016. Vol. 38, Issue 4. P. 407–439.
13. Parens H. Free Speech: A Right for Good – and for Trouble-Making. *International journal of applied psychoanalytic studies*. 2016. Vol. 13, Issue 3. P. 200–212.

14. Гусаров К. В. Доцільність змін цивільного процесуального законодавства під час воєнного стану та вдосконалення захисту прав суддів. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga: «Baltija Publishing», 2022. Р. 1138–1142.
15. Гусаров К. В. Правова допомога суддям під час військових конфліктів. *Теорія і практика правознавства*. 2022. Вип. 1 (21). С. 5–15.
16. Тихомиров О. О. Класифікація інформаційних прав людини: розвиток підходів. *Інформація і право*. 2022. № 1. С. 46–53.
17. Yetkinel O., Colak M. The Effects of Transformation of Public Sphere with the Media in Academy. *Eurasia journal of mathematics science and technology education*. 2017. Vol. 13, Issue 8. P. 5009–5018.
18. Монтескьє Ш. Л. О духе законов. Москва: Мысль, 1999. 672 с.
19. Солодка О. М. Свобода інформації як основа забезпечення інформаційного суверенітету України. *Інформація і право*. 2020. №3. С. 18–25.
20. Токарська А. Як досягти досконалості в комунікації: до питань захисту прав і свобод людини в інформаційній сфері. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 7, № 1. С. 77–82.
21. Антіпова О. П. Ключові тенденції розвитку свободи слова в умовах інформаційного суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. 2019. №2. С. 117–122.
22. Zhao R., Fu B., Zhang H. Analysis of the Legal Regulation of Personal Information Commercialization in the Era of Cloud Computing. *Proceedings of the 3D International conference on applied social science research*. 2016. Vol. 105. P. 76–79.
23. Загальна Декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 23.04.2023).
24. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 25.04.2023).
25. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.04.2023).
26. Danilyan O. G., Dzeban A. P., Kalinovskiy Y. Y., Zhdanenko S. B., Kalnytskyi E. A. Problems of adaptation of a man to the conditions of information society. *Media, Culture and Public Relations*. 2019. Vol. 10, № 1. P. 30–41.
27. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Право на інформацію: філософсько-правовий аспект проблеми. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. Вип. 4 (18). С. 56–64.
28. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади: монографія. Харків: Майдан, 2013. 360 с.
29. Черниш Р. Ф., Осічнюк Л. І. Національні інтереси держави та можливість обмеження права на свободу слова: питання співвідношення. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 155. С. 166–181.

30. Мануйлов Є. М., Калиновський Ю. Ю. Свобода слова як цінність демократичного державотворення: безпековий формат. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2020. № 3. С. 44–56.

REFERENCES

1. Danilyan, O. G., Dzeban, A. P., Kalinovsky, Y. Y., Kalnytskyi, EA., Zhdanenko, S. B. (2018). Personal information rights and freedoms within the modern society. *Informatologia*, 2018, 51 (1-2), 24–33.
2. Danylian, O. H., Dzoban, O. P. (2016). Informatsiina svoboda: deiaki shtrykhy do usvidomlennia sutnosti. *Stratehichna panorama – Strategic panorama*, 2, 73–77 [in Ukrainian].
3. Danylian, O. H., Dzoban, O. P. (2017). Dialektychna yednist informatsiinykh prav ta informatsiinoi svobody: do usvidomlennia problemy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Serii: *Filosofia – Bulletin of the National University «Law Academy of Ukraine named Yaroslav Mudryi»*. Series: *Philosophy*, 1 (32), 5–15 [in Ukrainian].
4. Hehel, H. V. F. (1990). *Fylosofiia prava*. Moskva: ArtLyt [in Russian].
5. Kovalenko, I., Meliakova, Y., Kalnytskyi, E., Nesterenko, K. (2021). On conspiracy thinking in the phenomenology of modern culture. *Cogito*, 13 (3), P. 67–83.
6. Huang, Q. (2017). Spinoza on Freedom of Speech and Its Limits. *Universitas-Montly review of philosophy and culture*, Vol. 44, Issue 8, 23–38.
7. Toscano, S. (2017). Freedom of Expression, Ring to Information, Personal Data and the Internet in the view of the Inter-American System of Human Rights. *Adcaij-Advancets in distributed computing and artifical intelligence journal*, Vol. 6, Issue 1, 21–29.
8. Zabara, I. M. (2021). Svoboda informatsii: kontseptualni pidkhydy u mizhnarodnomu pravi. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 1, 35–44 [in Ukrainian].
9. Stadnik, I. V., Maksyuta, N. V. (2022). Mezhi svobody slova v konteksti verkhovenstva prava. *Pravnychi chasopys Donetskooho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa – Legal journal of Donetsk National University named after Vasyl Stus*, 1, 39–50 [in Ukrainian].
10. Ivanchenko, D. V. (2020). Zabezpechennia prav liudyny (svobody slova) u protsesi vdoskonalennia komunikatsii orhaniv vlady ta informatsiinoho suspilstva. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1, 36–45 [in Ukrainian].
11. Kolomiets, I. S. (2022). Obmezhennia prava na svobodu slova ta vyrazhennia pohliadiv v umovakh voiennoho stanu: pravovi aspekty. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 3, 62–73 [in Ukrainian].
12. Leiter, B. (2016). The Case against Free Spech, *Sydney law review*, Vol. 38, Issue 4, 407–439.

13. Parens, H. (2016). Free Spech: A Right for Good – and for Trouble-Making. *International journal of applied psychoanalytic studies*, Vol. 13, Issue 3, 200–212.
14. Husarov, K. V. (2022). Dotsilnist zmin tsyvilnoho protsesualnoho zakonodavstva pid chas voiennoho stanu ta vdoskonalennia zakhystu prav suddiv. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga: «Baltija Publishing», 1138–1142 [in Ukrainian].
15. Husarov, K. V. (2022). Pravova dopomoha suddiam pid chas viiskovykh konfliktiv. Teoriia i praktyka pravoznavstva – *Theory and practice of jurisprudence*, 1 (21), 5–15 [in Ukrainian].
16. Tykhomyrov, O. O. (2022). Klasyfikatsiia informatsiinykh prav liudyny: rozvytok pidkhodiv. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 1, 46–53 [in Ukrainian].
17. Yetkinel, O., Colak, M. (2017). The Effects of Transformation of Public Sphere with the Media in Academy. *Eurasia journal of mathematics science and technology education*, Vol. 13, Issue 8, 5009–5018.
18. Monteske, Sh.L. (1999). O duhe zakonov. Moskva: Myisl [in Russian].
19. Solodka, O. M. (2020). Svoboda informatsii yak osnova zabezpechennia informatsiinoho suverenitetu Ukrainy. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 3, 18–25 [in Ukrainian].
20. Tokarska, A. (2020). Yak dosiahty doskonalosti v komunikatsii: do pytan zakhystu prav i svobod liudyny v informatsiinii sferi. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: Yurydychni nauky – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, Vol. 7, Issue 1, 77–82 [in Ukrainian].
21. Antipova, O. P. (2019). Kliuchovi tendentsii rozvytku svobody slova v umovakh informatsiinoho suspilstva. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Series: Filosofiia. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Culturology*, 2, 117–122 [in Ukrainian].
22. Zhao, R., Fu, B., Zhang, H. (2016). Analysis of the Legal Regulation of Personal Information Commercialization in the Era of Cloud Computing. *Proceedings of the 3D International conference on applied social science research*, 105, 76–79.
23. Zahalna Deklaratsiia prav liudyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
24. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [in Ukrainian].
25. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Ievropeiska konventsiia z prav liudyny). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
26. Danilyan, O. G., Dzeban, A. P., Kalinovskiy, Y. Y., Zhdanenko, S. B., Kalnytskyi, E. A. (2019). Problems of adaptation of a man to the conditions of information society. *Media, Culture and Public Relations*, Vol. 10, 1, 30–41.
27. Dzoban, O. P., Zhdanenko, S. B. (2013). The right to information: the philosophical and legal aspect of the problem. *Bulletin of the National University «Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise». Series: Philosophy, philosophy of law*,

- political science, sociology – Bulletin of the National University «Law Academy of Ukraine named Yaroslav Mudryi». Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, 4 (18), 56–64 [in Ukrainian].*
28. Dzoban, O. P. (2013). *Filosofiiia informatsiinoho prava: svitohliadni y zahalnoteoretychni zasady*. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].
29. Chernysh, R. F., Osichniuk, L. I. (2021). *Natsionalni interesy derzhavy ta mozhlyvist obmezhenia prava na svobodu slova: pytannia spivvidnoshennia. Problemy zakonnosti – Problems of legality, 155, 166–181 [in Ukrainian].*
30. Manuilov, Ye.M., Kalynovskyi, Yu. Yu. (2020). *Svoboda slova yak tsinnist demokratychnoho derzhavotvorennia: bezpekovi format. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriiia: Filosofiiia, filosofiiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin of the National University «Law Academy of Ukraine named Yaroslav Mudryi». Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, 3, 44–56 [in Ukrainian].*

Danilyan Oleg Gennadievich, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine;

Dzoban Olexandr Petrovich, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS: INFORMATIONAL DIMENSION

It is shown that information, freedom, justice and law are in a close dialectical relationship. It is substantiated that in the process of realizing freedom, a person inevitably makes a choice between possible actions, and bases it on previously received information. It is concluded that informational freedom refers to the entire information and communication sphere in general and does not exhaust its meaning in freedom of speech and the right to information, but also includes many other aspects.

Keywords: *information rights, freedom of information, information, right, freedom.*

